

Geloven in vriendschap

700 jaar Zwanenbroeders
in 's-Hertogenbosch

WBOOKS

Jan van Oudheusden

Geloven in vriendschap

700 jaar **Zwanenbroeders**
in 's-Hertogenbosch

Het Noordbrabants Museum
's-Hertogenbosch

Missa Cum Jocunditate. Xue.

Ircley Cum Jocunditate.

A system of two staves of musical notation. The top staff begins with a large black square note, followed by several smaller notes. The bottom staff contains a series of rhythmic patterns represented by vertical stems and diamond-shaped notes.

A system of two staves of musical notation, continuing the rhythmic patterns from the previous system.

son

A system of two staves of musical notation. The word 'son' is written above the top staff.

A system of two staves of musical notation, continuing the rhythmic patterns.

cleryson

A system of two staves of musical notation, continuing the rhythmic patterns.

Kyrie Cum Jocunditate.

1102.

A system of two staves of musical notation. The top staff begins with a large black square note, followed by several smaller notes. The bottom staff contains a series of rhythmic patterns represented by vertical stems and diamond-shaped notes.

cleryson

A system of two staves of musical notation, continuing the rhythmic patterns.

Inhoud

6	Voorwoord
9	1642 Voor de keus gesteld
13	Veertiende eeuw Oorsprong en begintijd
21	Van de veertiende naar de zestiende eeuw Uitbundige bloei
51	Van de zestiende naar de zeventiende eeuw Andere tijden, een nieuwe fase
59	Van de zeventiende naar de twintigste eeuw Sociëteit van notabelen
67	Van de twintigste naar de eenentwintigste eeuw Reveil
74	Noten
75	Afgebeelde werken
79	Verantwoording
80	Colofon

Johan Wolfert van Brederode
Johan Wolfert van Brederode was een van de bevelhebbers van Frederik Hendrik bij het beleg van Den Bosch in 1629. Een jaar later

werd hij benoemd tot gouverneur van de stad, een functie die hij tot zijn dood in 1655 zou bekleden. In 1641 deed hij met andere aanzienlijke gereformeerden een

verzoek om te worden toegelaten tot de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.

RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Voor de keus gesteld

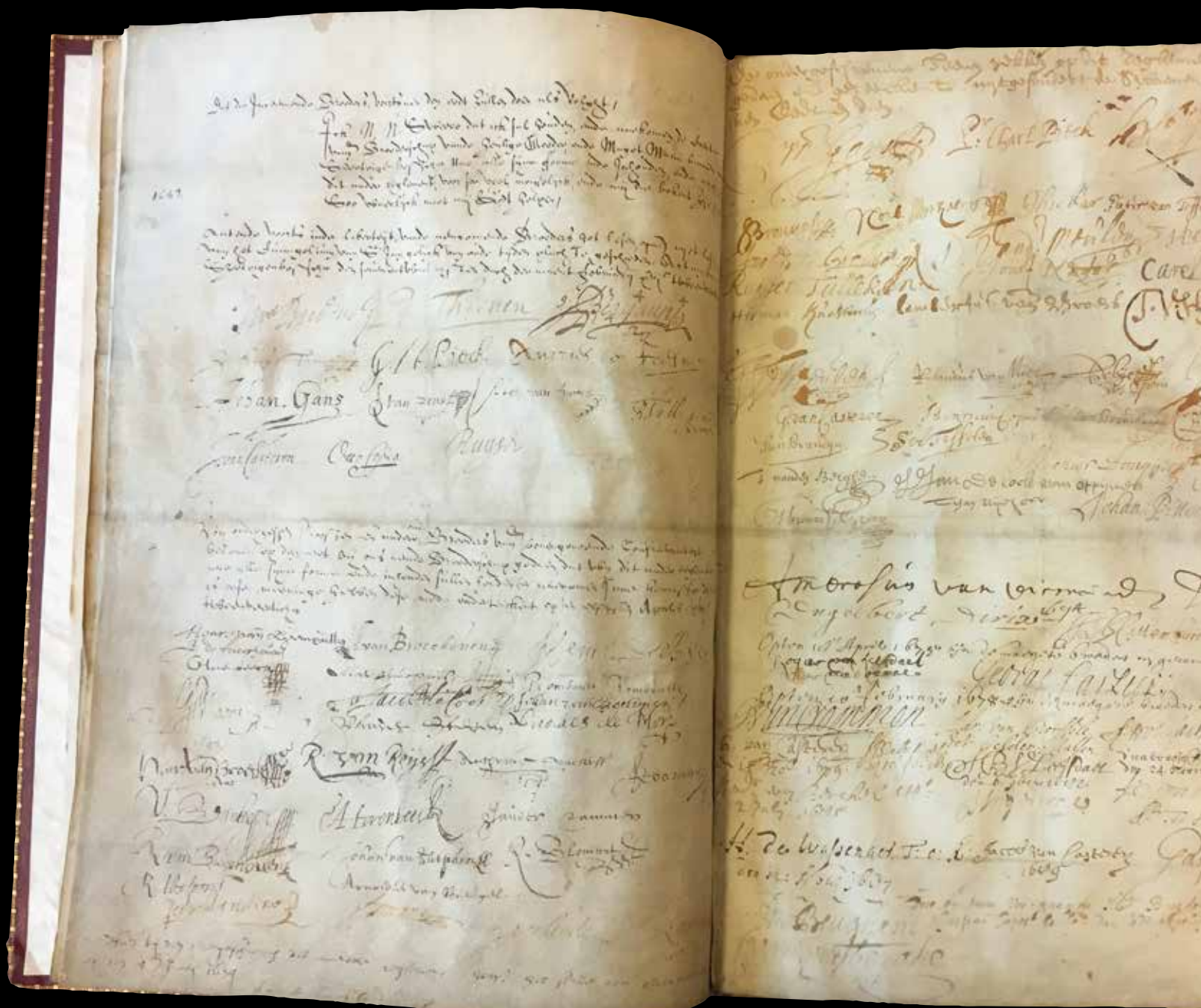
Ongekend was het, om niet te zeggen ongehoord! Het verzoek dat in 1641 aan de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch werd overgebracht, bracht een schok teweeg. Binnen de kortste keren leidde het tot verhitte discussies en diepe verdeeldheid onder de leden. Sommigen waren ontzet en wilden er niets mee van doen hebben, anderen zagen het eerder als een unieke kans. Maar hoe dan ook, in de toenmalige verhoudingen was het zonder meer een gevoelige, ja zelfs brisante kwestie. Want uitgerekend in de tijd dat rechtzinnige predikanten alle zeilen bijzetten om het rooms-katholieke en contrareformatorische vlaggenschip 's-Hertogenbosch binnen te loodsen in de veilige haven van de 'ware gereformeerde religie', had Johan Wolfert van Brederode, de Staatse gouverneur van de stad en lidmaat van de Waalse kerk, deze koers doorkruist met zijn verzoek om toegelaten te worden als lid van de Bossche Mariabroederschap. En met hem andere hooggeplaatste nieuwkomers in de stad, onder wie de militaire commandant Philips van Tienen, de schout Hendrik van Bergaigne en leden van de vroedschap als Adriaan Ploos van Amstel, Otto Copes, Rutger Tulleken en Johan Ruysch, geen van hen katholieken. Kennelijk waren deze prominenten op zoek naar aansluiting bij de invloedrijke Bossche bovenlaag, maar dat zij daarvoor toenadering zochten tot een zo fervent katholiek gezelschap als de Lieve Vrouwe Broederschap stond natuurlijk garant voor verbijstering en opschudding. Hoe in hemelsnaam hierop te reageren?

Duivels dilemma

Goedbeschouwd was de situatie terug te leiden tot de inname van de stad twaalf jaar eerder, in 1629, door de Staatse troepen onder stadhouder Frederik Hendrik. Het capitulatieverdrag dat de Bosschenaren toen was afgedwongen had weliswaar het voortbestaan gewaarborgd van maatschappelijke organisaties in de stad als schutterijen, ambachten en broederschappen, maar tegelijkertijd was er een verbod uitgevaardigd op alle openlijke uitingen van het rooms-katholieke geloof. De Lieve Vrouwe Broederschap was daardoor in een schemerzone verzeild geraakt: zij kon het bestaan voortzetten maar haar aloude kerntaak, de verering van Maria, was onmogelijk nog te vervullen. Processies waren niet langer toegestaan en ook van misvieringen en

vesperdiensten in de eigen, inmiddels onttakelde kapel in de Sint-Jan kon uiteraard geen sprake meer zijn.

Zolang de oorlog voortduurde, bleef men in Den Bosch nog hoop koesteren op een mogelijk snelle wenteling van het rad van fortuin. Was Breda immers niet nog in 1625 door de Spanjaarden terugveroverd op de Republiek? De spectaculaire en volkomen onvoorziene val van Den Bosch was voor het Spaanse bewind echter zo'n dreun gebleken, dat men daar sindsdien weinig puf meer had in het voortzetten van de al zo lang aanslepende strijd. Toen Frederik Hendrik in 1637, acht jaar na zijn huzarenstukje bij Den Bosch, de bakermat van de Nassaus in de Nederlanden, Breda, opnieuw terugbracht in het Staatse kamp, verdween voor

De statuten van 1642
 Met hun handtekening bekrachtigden de nieuwe gereformeerde leden en de overgebleven rooms-katholieke leden op 27 februari 1642 de nieuwe statuten van de

Illustre Lieve Vrouwe Broederschap. Deze zouden het karakter van de broederschap voor altijd ingrijpend veranderen.
 MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
 'S-HERTOGENBOSCH

de Brabantse katholieken het perspectief op een gunstige afloop langzaam maar zeker achter de horizon. Sindsdien reesterde de leden van de Bossche Mariabroederschap niet veel meer dan de gezamenlijk maaltijden in het eigen huis aan de Hinthamerstraat, waar ze aan tafel herinneringen deelden aan een meer glorieus verleden. Een nogal wankel basis voor een toekomstig voortbestaan.

Het verzoek van de gouverneur en de zijnen stelde de leden van de broederschap in elk geval voor een buitengewoon moeilijke keuze, om niet te zeggen een duivels dilemma. Een weigering zou vrijwel zeker leiden tot een opheffing van overheidswege, waarmee voorgoed een eind zou komen aan een traditie van meer dan drie eeuwen. Wilden zij dat op hun geweten hebben? Instemming met het verzoek had echter niet minder ingrijpende gevolgen. Het voortbestaan zou daarmee verzekerd zijn, maar van wat eigenlijk? In elk geval niet van de katholieke Mariabroederschap die sinds 1318 zo'n toonaangevende rol had gespeeld in het religieuze en culturele leven van 's-Hertogenbosch. Voor Mariadevotie zou geen plaats meer zijn en daarmee zou ook de grond wegvallen onder verdere opdrachten aan zangers, aan kunstenaars en bouwmeesters met wier werk zo lange tijd eer was betoond aan de Lieve Vrouw. Welke keuze daarom ook gemaakt werd, voor de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap zou het bestaan nooit meer zijn wat het eeuwenlang geweest was.

Op 27 februari 1642 kwamen de broeders bijeen om een besluit te nemen. De uitkomst weerspiegelde een onoverkomelijk verschil van inzicht en dus een scheiding van de geesten: van de eenenvijftig aanwezige leden – drieënveertig gezworenen en acht zwanenbroeders – stemden achtentwintig voor de toelating van niet-katholieke leden. Voor de overige drieëntwintig was dat reden om de broederschap voorgoed de rug toe te keren. Uiteraard maakte de toelating van de gereformeerden het nodig om nieuwe statuten op te stellen. Daarin werd vastgelegd dat de broederschap voortaan zesendertig gezworenen zou tellen, achttien rooms-katholieken en achttien gereformeerden, desgewenst aan te vullen met maximaal vier zwanenbroeders, van elke gezindte twee. Samen zouden zij zich richten op wat vanaf dan de kerndoelstelling van de broederschap zou zijn, te weten de eenheid en de vriendschap tussen de christenen.¹ Ruim drie eeuwen hadden de gezworen broeders in vriendschap hun geloof beleden. Vanaf nu zouden ze vooral hun geloof in vriendschap belijden. Dat ze daarbij de grens tussen de religies overschreden en zo de basis legden voor een oecumenisch samenzijn, juist in een tijd dat een groot deel van Europa wegzonk in

gruwelijke en nietsontziende godsdienstoorlogen, was een volstrekt uniek verschijnsel, inderdaad iets ongehoords. Het laatste woord was er dan ook niet over gezegd.

Devotie en sociabiliteit

Natuurlijk was de omvorming van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap in 1642 een waterscheiding van de eerste orde, veruit de belangrijkste verandering die zij in de zeven eeuwen van haar bestaan heeft ondergaan. Maar het was zeker niet de enige of de eerste. Hoe zou het ook kunnen? De broederschap mocht zich in haar samenkomsten dan vooral richten op het spirituele en het transcendente, zij was tegelijk geworteld in een wereldse samenleving waarvan ze de invloeden onderging. In die wereld vergeleed de tijd en volgden de generaties elkaar op – van de oprichting in 1318 tot aan de aardshok van 1642 die alles omverwierp minstens een vijftiental. Waarheden en overtuigingen werden daardoor steeds weer met andere, nieuwe ogen gezien. Accenten verlegd en nieuwe vormen gezocht. Nieuwe generaties lieten zich leiden door verschuivende perspectieven en ruimere mogelijkheden. Het *'sicut erat in principio et nunc et semper et in secula seculorum'* ('zoals het was in het begin en nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen') kon dan nog zo vaak weerklinken bij de gezangen in broederschapskapel, voor de broederschap zelf ging dit niet op. Een traditie ontkomt nu eenmaal niet aan aanpassingen, hoe subtiel ook, als ze tenminste niet wil verstenen en daarmee haar oorspronkelijke bezieling verliezen. Bij de broederschap waren die aanpassingen meer dan subtiel. Ze werkten door in de beide pijlers waarop de organisatie tot dan toe gerust had, de devotie en de sociabiliteit, en vooral in hun onderlinge verhouding.

◀ Zwanenbroeders in het wapenboek

Op een van de pagina's in het wapenboek staan enkele zwanenbroeders bijeen. In het midden links Gerard van Horne. Daaronder Willem van Oranje en rechts van hem Florentius de Mérode, die als katholiek bij de omvorming in 1642 de broederschap de rug toekeerde.

MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS, 'S-HERTOGENBOSCH

> Floris van Egmond

Floris van Egmond, graaf van Buren, was een prominente zwanenbroeder. Zoals zijn vader voor hem en zijn zoon na hem, schonk hij jarenlang enkele zwanen uit zijn drift in Leerdam voor de jaarlijkse zwanenmaaltijd van de broederschap.

MAURITSHUIS, DEN HAAG

>> Zwanenmaaltijd

Op een paneel met een voorstelling van de Bruiloft van Kana dat lange tijd werd toegeeschreven van Jheronimus Bosch, wordt een zwaan geserveerd.

MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN, ROTTERDAM

Zwanenmaaltijd

Het jaarlijkse hoogtepunt van de maaltijdcultus was echter zonder twijfel de zwanenmaaltijd. Niet omdat het vlees van deze vogel nu zo smakelijk was, eerder het tegendeel, maar vooral omdat de zwaan een aureool van exclusiviteit had: het recht om deze dieren te jagen en te houden was min of meer voorbehouden aan adellijke milieus. Wie er in slaagde om zwanen op te dienen, gaf er dus blijk van dat hij op zijn minst over goede contacten in de hoogste kringen beschikte. Zo iets verleende status. Al sinds de veertiende eeuw werd bij de maaltijden van de broederschap met regelmaat een zwaan opgediend, halverwege de vijftiende eeuw werd het een staande jaarlijkse traditie. Lange tijd had de rentmeester van de hertog van Brabant de broederschap van zwanen voorzien, in 1507 zegde Frederik van Egmond, graaf van Buren en zelf gezworene, jaarlijks minstens twee

zwanen toe uit zijn drift in Leerdam, een traditie die door zijn zoon Floris en zijn kleinzoon Maximiliaan werd voortgezet. Maar ook tussentijds was de broederschap voortdurend op zoek naar rijke en aanzienlijke lieden die hen aan de begeerde vogels konden helpen. De vasthoudendheid, om niet te zeggen de verbetering, die de broeders daarbij aan de dag legden, en die op termijn zelfs zou leiden tot onaangenaamheden met de erven Van Egmond, verradt hun gehechtheid aan de status die met deze traditie verbonden was.

Om dezelfde reden bleken ze zelfs bereid tot aanpassing van de eeuwenoude regels over het lidmaatschap. Altijd was immers de hand gehouden aan de voorwaarde dat kernleden van de broederschap clericus waren. Maar vanaf 1488 werden de rangen geopend voor zogeheten 'Zwanen-

▲ ► **Bezoek koningin Wilhelmina**
Op 17 augustus 1904 bezochten koningin Wilhelmina en prins Hendrik het Zwanenbroedershuis. Bij die gelegenheid schonken zij de broederschap een verguld zilveren bokaal (rechts te zien).

MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

naast prinses Beatrix ook prinses Irene en koning Willem-Alexander als zwanenbroeder deel uit van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.

De eerste van deze koninklijke zwanenbroeders, koning Willem II, kwam de broederschap in ruime mate tegemoet toen zich in 1839 problemen voordeden met het broederschapshuis. Het eeuwenoude pand was ernstig in verval geraakt en toen het naastgelegen pand werd gesloopt,

Koning Willem II

Als kroonprins aanvaardde Willem II het zwanenbroederschap. Sindsdien is deze titel uitsluitend voorbehouden aan vorstelijke personen. Willem II betoonde zich een ruimhartig weldoener voor de broederschap.

MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

Koning Willem-Alexander als zwanenbroeder

In navolging van zijn koninklijke voorouders is ook koning Willem-Alexander als zwanenbroeder toegetreden tot de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.

MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

dreigde het zelfs in te storten. Daarop besloot de broederschap tot sloop en algehele nieuwbouw, daartoe in staat gesteld door giften van leden uit hun privévermogen. Koning Willem II droeg 2.000 gulden bij in de bouwkosten, die zo'n 13.000 gulden beliepen. Deze vorstelijke tegemoetkoming zou uiteindelijk ook van invloed zijn op de vormgeving van het nieuwe broederschapshuis. De architect J.J. Laffertée, docent aan de Bossche kunstacademie, had

zijn opdrachtgevers zowel een neoclassicistisch als een neogotisch ontwerp voorgelegd. De keuze van de broeders voor dit laatste zal mede ingegeven zijn door de passie van de koning, hun weldoener, voor deze bouwstijl. Die ging terug op zijn studietijd in Oxford, waar de van oorsprong middeleeuwse gotische bouwstijl toen een herleving doormaakte, zoals ook elders in Engeland. Terug in Nederland betoonde Willem II zich een warm pleitbezorger van de

NAAMLIJST DER LEDEN

ZWANENBROEDERS

Z.M. KONING WILLEM ALEXANDER

HLK.H. PRINSES BEATRIX HLK.H. PRINSES IRENE

ROOMSCH CATHOLIJKE

GEREFORMEERDE

Mr. F.C.M. Tilman (1972)
Candidatus 1975 - Broeder 1978 - Proost 2006

Mr. F.E.A.M. Sassen (1975)
Candidatus 1977 - Broeder 1977 - Proost 2006

Jr. mr. P.L.M. van Meussen (1973)
Candidatus 1976 - Broeder 1978 - Proost 2007

F.M.J.M. van der Kari (1977)
Broeder 2000 - Proost 2003

Jr. jr. T.W.M. van Meussen (1976)
Broeder 2000

Ir. R.J.Q.M. Smits van Oyen (1976)
Candidatus 2000 - Broeder 2000

Jr. dr. D.B.W. de Roy van Zalkewijn (1978)
Candidatus 2000 - Broeder 2003

Jr. mr. J.J.M. van der Does de Willebois (1979)
Candidatus 2000 - Broeder 2006

Jr. mr. R.F.R.M. van Rijkersvoel (1980)
Candidatus 2003 - Broeder 2000

MAJ. Jurgens van Roswill (1996)
Broeder 2000

J.W.E.F.M. van der Kari (1987)
Candidatus 2006 - Broeder 2007

Jr. mr. F.J.M.L. van Rijkersvoel van Koud (1986)
Candidatus 2007 - Broeder 2009

Prof. mr. J.H.A. Lokis (1987)
Candidatus 2007 - Broeder 2000

E.Q.M. Smits van Oyen (1988)
Candidatus 2009 - Broeder 2000

Mr. E.C.J.M. van Broekwijk-Bavastene (1989)
Broeder 2000

R.P.H. Hagenschitz (1986)
Candidatus 2000 - Broeder 2003

R.J. van de Mordt (2004)
Candidatus 2000 - Broeder 2003

Mr. H.F. Heerkena Thijssen (1990)
Candidatus 2003 - Broeder 2006

Jr. Drs. D. Lamm Trip (1971)
Candidatus 1976 - Broeder 1976 - Proost 2005

E. van der Aa (1975)
Candidatus 1970 - Broeder 1973 - Proost 2006

Ir. K.J. Noordhoff (1977)
Candidatus 1976 - Broeder 1970 - Proost 2007

Jr. C.C. Geerts Deyroot (1976)
Broeder 2000 - Proost 2004

Drs. J.P. baron van Toijl van Serooskerken (1978)
Broeder 2000

Jr. O.C.A. van Lilt de Jode (1986)
Broeder 2000

Mr. J.J. baron van Waasmaer (1984)
Candidatus 2000 - Broeder 2004

J.F.B. van Havel (1987)
Candidatus 2000 - Broeder 2005

Jr. dr. L.W.E. van Heren (1987)
Candidatus 2005 - Broeder 2007

Jr. jr. J.W.F. van Heren (1987)
Candidatus 2000 - Broeder 2008

Drs. J.F.W. Nuboor (1987)
Candidatus 2007 - Broeder 2009

Mr. des. S.E. baron van Toijl van Serooskerken (1986)
Candidatus 2006 - Broeder 2000

Jr. jr. W.H.J. de Beaufort (1984)
Candidatus 2000 - Broeder 2003

Ir. F.O. baron van der Felts (1990)
Candidatus 2000 - Broeder 2004

Mr. H.C. van Ouden (1993)
Candidatus 2004 - Broeder 2005

Jr. des. J.O. Wesselman van Helmond (1993)
Broeder 2003

Mr. J.J.A. Bosch (1993)
Candidatus 2004 - Broeder 2006

Drs. J.L.H. de Jong Schoonenburg (1996)
Candidatus 2003 - Broeder 2000

NAAMLIJST DER PROOSTEN HON. EN CANDIDATI

ZWANENBROEDERS

Z.M. KONING WILLEM ALEXANDER

H.K.H. PRINSES BEATRIX H.K.H. PRINSES IRENE

ROOMSCH CATHOLIJKE

GEREFORMEERDE

J.H.L. van de Mordt (1977)
Candidatus 1978 - Broeder 1978 - Proost 1978 - Hon. Proost 1998

Jr. des. W.R.I.T.M. van der Does de Willebois (1980)
Candidatus 1990 - Broeder 1990 - Hon. Proost 1998

Jr. mr. P.J.F. van der Does de Willebois (1994)
Candidatus 1973 - Broeder 1973 - Proost 1973 - Hon. Proost 2000

Mr. H.F. Heerkena Thijssen (1976)
Candidatus 1976 - Broeder 1990 - Proost 2000 - Hon. Proost 2003

Jr. mr. F.C.M. van Rijkersvoel (1987)
Candidatus 1976 - Broeder 1990 - Proost 2000 - Hon. Proost 2006

Jr. des. W.M. van Meussen (1980)
Candidatus 1990 - Broeder 1993 - Proost 2003 - Hon. Proost 2006

Jr. W.C.M.A.J.G. van Rijkersvoel (1988)
Candidatus 1992 - Broeder 1992 - Proost 2003 - Hon. Proost 2007

Jr. T.A.G.M. van Rijkersvoel (1987)
Candidatus 2006 - Broeder 2007 - Hon. Proost 2000

Mr. F.J.M. Houben (1981)
Candidatus 2000 - Broeder 2000 - Hon. Proost 2000

Mr. R.J.H. Jurgens (1986)
Candidatus 1998 - Broeder 1990 - Proost 2007 - Hon. Proost 2003

J.W.M. Tilman (1978)
Broeder 2000 - Honorair Proost 2003

Jr. sig. W.I.J.M. van de Pol (1996)
Broeder Honorair 2004

Mr. R.J.M. baron van Voont tot Voont (1993)
Broeder Honorair 2006

Mr. P.R.M. van der Ven (2000)
Lidbroeder 2000

Mr. G.A.E.M. van Ziericz Bergmans (1990)
Candidatus 2006

Jr. P.E.M. van Meussen (1990)
Candidatus 2003

Jr. dr. W. Lamm Trip (1976)
Candidatus 1976 - Broeder 1970 - Proost 1970 - Hon. Proost 1998

Jr. F.C. van Heren (1973)
Candidatus 1976 - Broeder 1971 - Hon. Proost 2000

Jr. mr. A.R. Clifford Koop van Bergall (1986)
Broeder 1976 - Honorair Proost 2000

Drs. W. Philips (1976)
Candidatus 1976 - Broeder 1976 - Honorair Proost 2000

A.E. Philips (1977)
Candidatus 1990 - Broeder 1993 - Hon. Proost 2004

Jr. dr. P.A.C. Beekerts van Blikland (1976)
Candidatus 1976 - Broeder 1976 - Proost 2000 - Hon. Proost 2005

Ir. R.R. de Besselt de Jong (1970)
Candidatus 1970 - Broeder 1976 - Proost 1990 - Hon. Proost 2006

O.E. baron van der Felts (1977)
Candidatus 1976 - Broeder 1990 - Proost 2000 - Hon. Proost 2007

Jr. D.F.H. van Lennep (1979)
Candidatus 1996 - Broeder 2000 - Hon. Proost 2000

Drs. F. Philips (1983)
Candidatus 2000 - Broeder 2000 - Honorair Proost 2000

Mr. G.C.J. Storm de Groot (1979)
Candidatus 1990 - Broeder 1990 - Proost 2000 - Hon. Proost 2004

Jr. mr. M.G. Beekerts van Blikland (1976)
Candidatus 1999 - Broeder 2000 - Honorair Proost 2004

Mr. Ch.M. van Beveringen (1983)
Candidatus 2009 - Broeder 2000 - Honorair Proost 2005

Jr. J.C. de Jonge (1990)
Candidatus 2000 - Broeder 2004 - Honorair Proost 2003

Mr. A.A. van Schellen (1987)
Candidatus 2000 - Candidatus 2004 - Broeder 2000 - Hon. Proost 2000

Prof. dr. T.M. van Lennep (2000)
Lidbroeder 2000

Drs. W.J. Koff (1998)
Candidatus 2000

Jr. Drs. V.R. Beekerts van Blikland (1996)
Candidatus 2000

ILLUSTRIERDE VERENIGING ZWANENBROEDERSCHAP
GEGROND 1855 IN DE STAD 'S-HERTOGENBOSCH
IN DEN JAARE 1918

ILLUSTRIERDE VERENIGING ZWANENBROEDERSCHAP
GEGROND 1855 IN DE STAD 'S-HERTOGENBOSCH
IN DEN JAARE 1918

Van de twintigste naar de eenentwintigste eeuw

Reveil

De Eerste Wereldoorlog had in 1918 de viering van het zesde eeuwfeest in de weg gestaan. Maar vijftig jaar later stond de broederschap nadrukkelijk stil bij het 650-jarig jubileum. Hoogtepunt daarvan was een oecumenische dienst in de Sint-Janskathedraal waarin de bisschop van 's-Hertogenbosch, monseigneur Jan Bluysen, en de Bossche dominee Nico van den Akker voorgingen en die werd bijgewoond door de koninklijke zwanenbroeders koningin Juliana en prins Bernhard. Meer dan drie eeuwen na dato was de tijd eindelijk rijp geworden om daadwerkelijk inhoud te geven aan de gedachte van oecumene die in de statuten van 1642 was vastgelegd – ‘eenheid en vriendschap tussen de christenen’ – maar die nooit echt gepraktiseerd was. Nu boden de geest van het Tweede Vaticaanse Concilie en een algemeen gevoel van maatschappelijke vernieuwing de ruimte om oude bakens te verzetten en nieuwe wegen in te slaan.

Vier pijlers

Het jubileum vormde voor enkele broeders, allen uit de familie Van Lanschot, aanleiding om terug te kijken naar de tijden van weleer. Zij gaven de historicus Lucas van Dijk opdracht de geschiedenis van de broederschap te onderzoeken en vast te leggen. Zijn studie, waarop hij in 1973 promoveerde in Utrecht, was de eerste gedegen wetenschappelijke publicatie over deze bijzondere vereniging. Hij schilderde daarin de onschatbare bijdrage van de Lieve Vrouwe Broederschap aan het religieuze, culturele en maatschappelijke leven in het middeleeuwse 's-Hertogenbosch. Maar evengoed de verschraling waaraan ze na de omvorming van 1642 ten prooi was gevallen. Aan het eind van het boek schemert tussen de regels de – onuitgesproken – vraag door of de broederschap, ondanks de eeuwenoude traditie, in de dan bestaande vorm nog wel een toekomst had. Maar die vraag werd op dat moment in de broederschap zelf ook al gesteld. Bij velen daar leefde het

gevoel dat de geestelijke bronnen waaruit de broederschap geruime tijd geput had, al sinds lang waren opgedroogd. Dat de organisatie uitsluitend nog teerde op traditie en daardoor op een dood spoor was beland. Om de vitaliteit te herwinnen zou een nieuwe grondslag gelegd moeten worden. Niet een die de vroegere uitgangspunten en beginselen verwierp, maar een die ze juist samenbracht. De oecumenische gedachte, zoals die in de jubileumviering in de Sint-Jan vorm had gekregen, bleek daarvoor een voortreffelijk uitgangspunt. De kernwaarden van de beide religies die in de broederschap samenkwamen, respectievelijk de liturgie en het woord, vormden juist in hun gezamenlijkheid een unieke basis voor een nieuwe, op de tijd toegesneden bron van inspiratie. Ruim drie eeuwen had vooral de devotie het wezen van de broederschap bepaald, in een vergelijkbare periode nadien was het de sociabiliteit. Nu zouden deze beide samengebracht en vernieuwd worden in een eigentijdse en inspirerende spiritualiteit.

De toenmalige broeder-griffier, mr. Emmanuel Sassen, verwerkte deze zienswijze in 1972 in een document getiteld *Een nieuwe koers op een aloud bestek*, met daarin ook een nieuwe constitutie, die algemene instemming kreeg. Eerder

◀ **Houten naamlijsten**
Op houten lijsten staan de namen van rooms-katholieke en gereformeerde leden genoteerd.

MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

Gevel van het Zwanenbroedershuis

Bij de recente restauratie heeft de gevel van het neogotische Zwanenbroedershuis de oorspronkelijke zandsteenkleur terug gekregen.

FOTO MARC BOLSIUS

Keten van de regerend proost
De vier broeders met de meeste anciënniteit uit elke lijn dragen de titel van proost. In totaal zijn er dus acht proosten. Zij vervullen deze functie maximaal 12 jaar of tot de leeftijd van 72 jaar. Jaarlijks en gelijkelijk verdeeld over de lijnen rouleren binnen de groep van proosten de functies van regerend en toezienend proost.
MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

Penning van het zesde eeuwfeest
Het zesde eeuwfeest werd in verband met de Eerste Wereldoorlog niet gevierd. Wel werd toen een gedenkpenning geslagen, naar ontwerp van Huib Luns.
MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

Servies
Ten behoeve van de jaarlijkse broederlijke maaltijd gaf de broederschap aan het einde van de negentiende eeuw opdracht aan De Porceleynse Fles in Delft voor de vervaardiging van een 560-delig servies in blauw en wit, voorzien van het bekende embleem en devies.
MUSEUM HET ZWANENBROEDERSHUIS,
'S-HERTOGENBOSCH

Colofon

Deze publicatie verschijnt bij de tentoonstelling *Geloven in vriendschap, 700 jaar Zwanenbroeders in 's-Hertogenbosch* van 17 februari t/m 3 juni 2018 in Het Noordbrabants Museum.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com / www.wbooks.com
i.s.m. Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch
info@hnbm.nl / www.hetnoordbrabantsmuseum.nl

Dank

Het Noordbrabants Museum is de bruikleengevers bijzonder erkentelijk voor hun medewerking aan de tentoonstelling: Rijksmuseum, Amsterdam; Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap, Antwerpen; Gilde van Onze-Lieve-Vrouwe-Lof, Antwerpen; Sint Nicolai Broederschap, Arnhem; Edele Confrérie van het Heilig Bloed, Brugge; Dommuseum, Frankfurt; Frans Hals Museum, Haarlem; Heilig Kerstmisgilde, Haarlem; Noord-Hollands Archief, Haarlem; Sint Jacobsgilde, Haarlem; Het Stadsmus, Hasselt (BE); Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw Virga Jesse, Hasselt (BE); Abdij van Berne, Heeswijk; Bisdom 's-Hertogenbosch; Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), 's-Hertogenbosch; Illustre Lieve Vrouwe Broederschap, 's-Hertogenbosch; Museum Het Zwanenbroedershuis, 's-Hertogenbosch; Stichting Huizinghe 'De Loet', 's-Hertogenbosch; Stichting Ritske Boelema Gasthuis, Leeuwarden; Brabant Collectie, Universiteit Tilburg; Museum voor Religieuze Kunst, Uden; Universiteitsmuseum, Utrecht; Stedelijk Museum, Vianen; Sint Anthony Groote Broederschap, Zutphen; Stedelijk Museum, Zutphen.

Tekst

Jan van Oudheusden

Conservator tentoonstelling

Joris Westerink

Vormgeving

studio frederik de wal, Schelluinen

Redactie

Jan van Oudheusden en Joris Westerink

© 2018 WBOOKS /

Het Noordbrabants Museum 's-Hertogenbosch

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden. Van de werken van beeldend kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie, zijn publicatierechten geregeld met Pictoright te Amsterdam. © 2018 c/o Pictoright Amsterdam.

ISBN 978 94 625 8259 0

NUR 693

www.hetnoordbrabantsmuseum.nl

DE FRANS
MORTELMANS
STICHTING

Stichting Tilmanshof

Stichting
De Armenkorf,
Fonds Bergh

W BOOKS

Provincie Noord-Brabant

9 789462 582590

WWW.WBOOKS.COM